

A csoportközi értékelés mint a csoporttrauma érzelmi feldolgozásának indikátora a nemzeti történelem elbeszéléseiben

Csertő István¹, László János^{2,3}

¹ Pécsi Tudományegyetem, Pszichológiai Intézet
H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
csertopi@gmail.com

² Magyar Tudományos Akadémia, Pszichológiai Kutatóintézet
H-1132 Budapest, Victor Hugo utca 18-22.

³ Pécsi Tudományegyetem, Pszichológiai Intézet
H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6.
laszlo@mtapi.hu

Kivonat: Egy hosszmetseti tartalomelemzéses vizsgálatban a csoportközi értékelés mintázatait tártuk fel 1920 és 2000 között kiadott magyar középiskolai történelemtankönyvek trianoni békeszerződésről szóló narratíváiban. A történelmi idő előrehaladtával változó narratív konstrukciókban a külső és a saját csoportra vonatkozó értékelések olyan eloszlási mintázatait tártuk fel három szemantikai dimenzióban, amelyek a pozitív csoportidentitást fenyegető traumatikus esemény érzelmi feldolgozására jellemzőek. A szövegelemzést a NARRCAT (Narrative Psychological Content Analytical Tool) számítógépes tartalomelemző eszköz csoportközi értékelés moduljával végeztük, melyet a PTE Pszichológiai Intézet és az MTA Pszichológiai Kutatóintézet közös narratív pszichológiai kutatócsoportja fejlesztett ki. A komplex elemzőeszköz a NooJ nyelvtechnológiai rendszerben működik, amely lehetővé teszi meghatározott, szószint feletti nyelvi alakzatok azonosítását nagy terjedelmű szövegbázisokban.

1 A nemzeti történelem mint a csoportidentitás narratív konstrukciója

Ahogy az egyén élettörténeti beszámolóí az egyéni identitás tükrét nyújtják, úgy a csoporttörténeti elbeszélések a csoportidentitás állapotairól és folyamatairól tájékoztatnak [2, 3]. A csoport múltjára, jelenére és jövőjére vonatkozó elbeszélések a csoportot érintő események és a csoportközi viszonyok terén interpretációs módokat implikál. A nemzeti történelem narratívái a társadalmi kommunikációban mint természetes közegben létrejövő csoporttörténeti elbeszélések, amelyek gazdag terepet nyújtanak a csoportidentitás és a csoportközi viszonyok dinamikájának vizsgálatára. A narratívák nyelvi-kompozíciós tulajdonságai révén olyan, a csoportközi viszonyokra és csoportfolyamatokra vonatkozó elméletek ellenőrizhetők, illetve árnyalhatók, ame-

lyek esetében a nemzeti csoportok történeti dimenziója jelentős tényező a jelenségek megértése szempontjából [3].

2 Nemzeti trauma, nemzeti identitás és kollektív feldolgozás

A nemzeti identitás a közös múlt narratív konstrukciója, melyet a társadalmi megosztás révén minden csoporttag birtokol. Jelen kutatás értelmezési keretében a nemzeti traumák olyan csoportközi konfliktusok eredményei, melyek a nemzeti identitás alkalmazkodóképességének határait meghaladó mértékű sérülését okozzák, s így újrászervezése válik szükségessé. A nemzeti trauma kollektív elaborációja az identitásnak azt az újrászervezését jelenti, amely a nemzeti történelem hosszú távú rekonstrukciós folyamatában valósul meg. E rekonstrukció célja a traumatikus esemény integrációja egy koherens és fenntartható csoportnarratívába.

A feldolgozott trauma narratívájának a következő feltételeket kell teljesítenie: (1) A traumatikus eseményt a múlt részeként reprezentálja, vagyis oly módon, hogy az eseménynek nincs közvetlen relevanciája az érintett csoportokkal fenntartott viszonyok jelenbeli alakulására. (2) A narratíva koherens, azaz következetesen illeszkedik a történelem eseményeinek láncolatába, valamint a csoporton belül általánosan elfogadott (kanonizált) konstrukció. (3) A narratíva egy fenntartható identitás része, ami azt jelenti, hogy hozzájárul egy pozitívan értékelt nemzeti azonosságtudat fenntartásához, ugyanakkor harmonikus viszonyban áll az érintett csoportokkal fenntartott jelenbeli viszonyokkal.

3 Csoportközi értékelés és traumafeldolgozás

3.2 Csoportközi értékelés és csoportidentitás

A csoportközi értékelés a narratív identitáskonstrukció lényeges nyelvi eszköze, amely az elbeszélte történelmi eseményeket és azok szereplőit jelentésteli és koherens reprezentációvá szervezi. A csoportközi értékelések explicit szociális ítéletek, melyek az eseményben érintett csoportokat, illetve azok képviselőit értékelik. Ezek lehetnek (1) nekik tulajdonított, illetve tetteiket jellemző pozitív és negatív tulajdonságok (pl. *bölcs, jogtalan*), (2) a rájuk irányuló érzelmi reakciók és viszonyulások (*csodál, megvet*), (3) a cselekvéseikre vonatkozó, értékelő jellegű interpretációk (a tényszerű leírás helyett vagy mellett; *vitézkedik, kizsákmányol*), és (4) a jutalmazás és büntetés, illetve elismerés és kritika aktusai (*éljenez, tiltakozik*).

A csoportközi értékelés alapvető szerepet játszik a pozitív szociális identitás fenntartásában. A szociális identitás elmélete [14, 15] azon a tézisen alapul, hogy az egyének önazonosságukat jelentős mértékben azoktól a csoportoktól nyerik, melyeknek tartósan tagjai, és amelyek életükben meghatározó szerepet töltenek be. Egy pozitívan értékelt tagsági csoport pozitív önértékelést és a valahová tartozás biztonságát nyújtja az egyén számára. A szociális identitás azonban nem abszolút, hanem relációs kategória: a saját csoport értékét más, vele azonos típusú külső csoportoktól való pozitív

megkülönböztetettsége adja. A pozitív szociális identitás igénye csoportközi összehasonlításhoz és elfogultsághoz vezet, azaz a saját csoport fel- és a külső csoport leértékeléséhez, amely megjelenhet sztereotipizálásban, diszkriminatív viselkedésben vagy agresszív versengésben [9, 8, 7]. Az értékelésbeli elfogultság a csoport jólétét fenyegető, kiélezett konfliktushelyzetekben felerősödik, megerősítve a csoportkohéziót és a kollektív azonosságtudatot. Kísérletek demonstrálták, hogy az elfogultság a verbális viselkedést is befolyásolja [11].

3.2 A csoportközi értékelés traumafeldolgozásra vonatkozó mutatói

Narratív pszichológiai megközelítésben a csoportidentitást ért trauma kollektív feldolgozása olyan narratív rekonstrukciós folyamat, amely az elfogadhatatlan veszteségélmény narratív leképezésével indul, majd a lezárt múlthoz tartozó, a csoporttörténet egészéhez koherens módon illeszkedő és a fenntartható, pozitív azonosságtudathoz hozzájáruló narratívához vezet. A jelen tanulmány tárgyát képező feltevés szerint a narratív csoportközi értékelés legalább három olyan jelentésszinttel bír, amelyek feltételezhetően a traumafeldolgozás folyamatának lényeges eszközévé teszik. Az alábbiakban e három, a narratívákban mennyiségileg mérhető dimenziót és a feldolgozási folyamatra vonatkozó implikációikat határozzuk meg.

Az egyes dimenziókat mindhárom esetben több különböző tartalmi kategória gyakorisági eloszlása, az ezekből létrejövő mintázat jelenti, nem pusztán egyetlen kategória előfordulási gyakorisága. A feldolgozási folyamattal való összefüggésüket oly módon határozzuk meg, hogy a feldolgozatlan és a feldolgozottság felé tartó trauma konstrukciójára jellemző mintázatok közötti különbségeket definiáljuk.

1) Csoportközi elfogultság: pozitív és negatív valencia

A feldolgozatlan trauma konstrukciójában szignifikáns aszimmetria jelenik meg a saját csoport és a külső csoportok értékelésében, a csoportközi elfogultság tendenciájának megfelelően: a saját csoport értékelését pozitív, a külső csoportét negatív túlsúly jellemzi. Ez a mintázat azt implikálja, hogy a saját csoportot nem terheli felelősség a traumatikus esemény bekövetkeztéért, nem vállalja annak következményeit, valamint jóvátételre tart igényt, hiszen a negatívan értékelt esemény felelőssége és jóvátétele a negatívan értékelt szereplőt terheli. Ebben a dimenzióban a feldolgozási folyamat előrehaladását az jelzi, hogy a csoportközi értékelés aszimmetriája csökken, a saját csoport összességében kevésbé pozitívan, a külső csoport pedig kevésbé negatívan értékelődik. E mintázat a negatív eseményért és következményeiért viselendő felelősség megosztását implikálja. Egy önreflektív, a veszteségre külső, objektívebb nézőpontból tekintő perspektívát alkalmaz az elbeszélés, amely a trauma feldolgozásában fontos tényezőt jelent [6].

2) A jelenre vonatkozó relevancia hangsúlya: narrátori vs. szereplői értékelői perspektíva

A narrátor és a saját csoportot képviselő szereplők értékelései képviselik a csoport értékelő perspektíváját a történelmi narratívákban. Lényeges, hogy míg a narrátor a saját csoport jelenbeli perspektíváját képviseli az esemény vonatkozásában, addig a szereplők értékelései a múlthoz tartoznak, mivel maguk a szereplők is a múltbeli esemény részeként jelennek meg az elbeszélésben. A következő példák illusztrálják a narrátori és szereplői értékelés közti különbséget, lényegében azonos értékelő tartalom mellett. Narrátori értékelés: *A békefeltételek felháborítóan igazságtalanok voltak.* Szereplői értékelés: *A békefeltételeket az ország felháborodott tiltakozással fogadta.*

Feltevésünk szerint a csoporttrauma kezdeti konstrukciójában az értékelések viszonylag nagy hányadát (az időben később keletkezett narratívákhoz képest) a narrátor teszi. Ha ebben a perspektívában hangsúlyos a csoportközi értékelés, az az esemény jelenre vonatkozó relevanciáját, vagyis lezáratlanságát tükrözi. A feldolgozási folyamat során a narrátori értékelések aránya csökken a megelőző konstrukciókhoz képest, ami az esemény jelenre vonatkozó jelentőségének csökkenését implikálja, a jelen és múlt közti pszichológiai távolság növekedését, a rekonstrukciós folyamat az esemény lezárása felé tart.

3) Érzelmi fókusz: érzelmi vs. kognitív értékelés

A narrátor érzelmi és kognitív jellegű értékeléseinek relatív aránya az eseményhez való viszonyulás érzemtelítettségének mutatója. Az érzelmi-kognitív megkülönböztetés alapja hasonló Pennebaker [6, 16] osztályozásához, amelyet traumatikus élet-eseményekről szóló egyéni beszámolók tartalomelemzésében használt. Ugyanakkor a csoportközi értékelés szűkebb metszetére vonatkozó vizsgálatunk olyan kategória-rendszert használt, amelyben az érzelmi kifejezések mellett a kódoló nyelvi intuíciója alapján érzelmi reakciókat implikáló morális ítéletek is az érzelmi értékelések közé tartoznak (pl. *kegyetlen, hősiessé*), míg a kognitív értékelések közt a kognitív mechanizmusokra utaló értékeléseken túlmenően (pl. *átgondolatlan, megfontolt*) helyet kapnak a racionális szempontú illetve általános, érzelmeket nem vagy nem jellemzően implikáló értékelések (pl. *hibás, jó*).

Kollektív traumáról szóló csoporttörténeti szövegekben ahhoz hasonló tendencia várható, amit Pennebaker talált egyéni beszámolóiban: A narrátori értékelések körében kezdetben viszonylag nagy arányban szerepelnek érzelmileg telített értékelések, szemben a kognitív értékelésekkel, a kiértékelés érzelmi fókuszának megfelelően. A feldolgozási folyamat során az érzelmileg telített értékelések aránya csökken, szemben a kognitív értékelésekével, amely az érzelmi kontroll és a racionális belátás erősödését implikálja, így az eseményt tárgyként kezelő (s nem élményként megélt) külső, objektívebb perspektíva nagyobb mértékben érvényesül.

4 Vizsgálat: A csoportközi értékelés mint a csoporttrauma érzelmi feldolgozásának mutatója a trianoni béke tankönyvi narratíváiban

4.1 A trianoni béke mint nemzeti trauma

A narratív csoportközi értékelés és a traumafeldolgozási folyamat közti összefüggések vizsgálatához a trianoni békét választottuk releváns eseménynek. Az 1920-ban hatályba lépő trianoni békeszerződés a magyar történelem egyik fő traumája, melyet a nemzet a mai napig nem dolgozott fel maradéktalanul, ugyanakkor a szerződéskötés óta eltelt kilenc évtized elegendő idő arra, hogy a traumatizáció állapotából számottevő elmozdulás történjen a traumatikus esemény integrációja felé. A feldolgozás befejezetlenségére utal az, hogy a határon túli magyarok ügye sem Magyarországon, sem az érintett szomszédos országokban nem ért nyugvópontra, hogy hazánkban mind a mai napig vannak a béke revízióját szorgalmazó csoportosulások, és hogy Trianon története máig nem nyerte el kanonikus formáját. (A közelmúltban állami beavatkozás révén kísérelték meg egységesíteni a Trianonról szóló tananyagot a közoktatásban [5].)

A traumatikus eseményről szóló, 1920 után kiadott magyar történelem tankönyvek fejezetei kiváló szöveges adatbázist nyújtanak a csoportközi értékelés és kollektív traumafeldolgozás közti összefüggések ellenőrzésére. A békekötést közvetlenül követő időszakról a jelenkorig kiadott tankönyvek Trianon-fejezeteinek hosszszetszeti elemzésével nyomon követhetővé válik a traumafeldolgozással összefüggésbe hozott nyelvi-szemantikai dimenziók változása, s e változások a feldolgozási folyamat keretében értelmezhetők.

4.2 Hipotézisek

A csoportközi értékelés és a feldolgozási folyamat összefüggésére vonatkozóan egyfajta nullhipotézist állítottunk fel alapfeltevésként. Azt feltételeztük, hogy a traumatikus veszteség elfogadásának folyamatát az időtényezőn kívül semmi egyéb nem befolyásolja, mintha légtüres térben, társadalmi vákuumban zajlana. Ennek előnye, hogy az értékelés mutatóira vonatkozóan egyértelmű predikciókat lehet tenni, s minden, ettől való jelentős eltérés az eredményekben olyan mozzanat hatásaként értelmezhető, amely a feldolgozás akadályaként jelenik meg.

A csoportközi értékelés három tartalmi dimenziójára vonatkozóan a 3.3 fejezetben leírt általános feltevések alapján a következő predikciókat tettük. Az (1) *értékelés csoportközi aszimmetriájával* mértéke az idő múlásával párhuzamosan csökken, azaz a saját csoport pozitív értékelése és a konfliktusos külső csoportok negatív értékelése egyaránt csökkenő tendenciát mutat. Az (2) *értékelői perspektívára* a narrátori értékelések aránya időben csökkenni fog, így a pszichológiai távolság jelen és múlt között fokozódó hangsúlyt kap a szövegekben. A (3) *narrátori értékelések tartalmára* az érzelmi értékelések aránya fokozatosan csökkenő tendenciát követ, az érzelmi fókusz dominanciája így csökken, míg a racionális belátásé nő.

4.3 Minta

Az Országos Széchényi Könyvtárban elérhető középiskolai tankönyvek adták a mintavétel bázisát. A hosszmetzeti elemzést szolgáló korpuszt 1920 és 2000 között kiadott középiskolai történelem tankönyvek Trianonról szóló fejezetei alkották. A jelölt időszakon belül 10 éves felbontású mintavételt végeztünk: mindazon Trianon-fejezetek bekerültek a mintába, amelyek kerek esztendőkből (1920, 1930 stb.) kiadott tankönyvekben szerepeltek. Ily módon 1920 és 2000 között 10 alkorpuszt kaptunk, melyek számszerű értékelésmutatóiból kíséreltünk meg következtetéseket levonni a feldolgozási folyamatra vonatkozóan.

4.4 Eljárás

A szövegek elsődleges elemzése a NARRCAT számítógépes nyelvi elemzőeszköz értékelés moduljával történt. A NARRCAT moduljai a NooJ nyelvtudományi rendszerben működnek [10], amely több nyelvben lehetővé teszi nagy terjedelmű digitalizált szövegtörzsek morfológiai és szintaktikai elemzését, és erre épülő algoritmusok révén meghatározott nyelvi alakzatok azonosítását. Az értékelés modul az elemzést szolgáló, szófaj és valencia szerinti annotációs jegyekkel jelöli meg az értékelést hordozó kulcsszavakat, amelyek e szempontok szerint külön szótárakba kerültek. Az 1. táblázat rendszerezi a modul szótárait, az egyes szótárakra vonatkozó példákkal és elemszámokkal. Az értékelő kulcsszavak szófaj szerint lehetnek melléknév, igék, főnevek és határozók. A melléknév- és ige szótárakat az MTA Nyelvtudományi Intézetének használati gyakoriság szerint összeállított digitális szótáraiból állítottuk össze, két független bíráló választásai alapján. A valencia szerinti pozitív és negatív értékelések külön szótárakba kerültek. Mivel az értékelések elsősorban tulajdonságokban, valamint cselekvésekben realizálódnak, melyeket melléknévvel, illetve igékkel fejez ki a nyelv, így a főnév- és határozószótárakat az értékelő melléknévvel és igékből képzett főnevekből, illetve határozókból hoztuk létre. Ez az oka annak, hogy a szótárak elemszámai ismétlődést mutatnak. Az értékelő jellegű érzelmi, illetve mentális állapotokat a NARRCAT önálló érzelem modulja kezeli.

1. táblázat: Az értékelés modul szófaj és valencia szerinti osztályozott szótárai, példákkal és az egyes szótárak elemszámával.

Szófaj		Pozitív	db	Negatív	db
Melléknév		<i>bölcs</i>	317	<i>jogtalan</i>	582
Ige		<i>vitézkedik</i> <i>éljenez</i>	122	<i>kizsákmányol</i> <i>tiltakozik</i>	317
Főnév	Melléknévből	<i>bölcsesség</i>	317	<i>jogtalanosság</i>	582
	Igéből	<i>éljenzés</i>	122	<i>tiltakozás</i>	317
Határozó	Melléknévből	<i>bölcsen</i>	317	<i>jogtalanul</i>	582
	Igéből	<i>éljenzve</i>	122	<i>tiltakozva</i>	317

Az értékelések referenciáinak azonosításához (ki kit értékel) és érzelmi-kognitív tartalom szerinti osztályozásához további, szoftveresen támogatott manuális elemzés-

re van szükség. Jelenleg fejlesztések zajlanak e funkciók automatizálása céljából (a szereplőazonosítás korábbi fejleményeiről lásd [17]).

Az elemzés második fázisában a szövegben annotált értékeléseket az Atlas.ti elemzőszoftverrel [4] kódoltuk az értékelés tárgya (magyarok, Antant, Kisantant) és valenciája (pozitív, negatív), az értékelői perspektíva (narrátor, szereplő), valamint narrátori értékelések esetében az értékelés tartalma (érzelmi, kognitív) szerint. Az értékelés tárgya szerinti kódoláskor a magyarok kategóriájába került a nemzet mint egész, és az azt képviselő csoportok, illetve egyéni szereplők, valamint a narrátor mint értékelő. Az Antant, illetve a Kisantant kategóriába került a két hatalmi csoport mint egész, az egyes tagnemzetek és az azokon belüli kisebb csoportok, illetve egyéni szereplők. A valencia szerinti kódolás már az elemzés első, automatizált fázisában megtörtént. A perspektíva szerinti kódolásban narrátori és szereplő perspektívát különítettünk el, aszerint, hogy ki értékeli a szövegben. Csak a magyarok perspektíváját képviselő értékeléseket vontuk be az elemzésbe, tehát a narrátor és a magyar szereplők értékeléseit. A tartalom szerinti kódolásban az érzelmi és kognitív kategóriákat különítettük el. E tekintetben a kódolást végző szerző egyéni nyelvi intuícijára hagyatkozott.

4.5 Eredmények

4.5.1 Az értékelés csoportközi aszimmetriája (tárgy és valencia)

Az adatelemzés első lépéseként az egyes csoportokra (magyarok, Antant, Kisantant) vonatkozó pozitív és negatív értékelések gyakoriságait vizsgáltuk. Mind a 10 alkorszak esetében külön kimutatást készítettünk, ezek adták az adatértelmezés alapját. A csoportközi értékelés hasonlóságai szerint a 10 alkorszak négy nagyobb szegmensre osztható: 1920-1940, 1950, 1960-1980, 1990-2000 (2. táblázat). Az adatok részletes elemzésére lentebb kerül sor (4.5.3 fejezet), de annyit szükséges itt megállapítani, hogy a négy szegmens által lefedett időszakok megközelítőleg megfeleltethetők négy egymást követő politikai érának: Horthy-korszak (1920-1940), Rákosi-korszak (1950), Kádár-korszak (1960-1980), Rendszerváltás utáni időszak (1990-2000). Ez azt sugallja, hogy a mindenkori uralkodó politikai ideológia rányomta bélyegét a Trianon-reprezentációkra. Az egyes politikai éráknak az eredmények értelmezése szempontjából releváns jellemzőit szintén lentebb ismertetjük (4.5.3 fejezet).¹

---

¹ A számszerű adatok eloszlása alapján megállapított korszakhatárokat természetesen nem úgy tekintjük, mint amelyek éles választóvonalat képeznek a változó történelemfelfogások között, azonban az évtizedes mintavételi felbontás nem engedi e felfogásbeli változások finomabb rekonstrukcióját. Ezzel együtt a különböző korszakok Trianon-reprezentációira vonatkozó megállapításainkat alapvetően érvényesnek fogadjuk el.

2. táblázat: Az évtizedenkénti eloszlások alapján kapott négy alkorpusz adatai: évtizedenkénti szószám, értékelés %-os aránya, értékelések eloszlása tárgy és valencia szerint (szövegterjedelemhez mért arányban, zárójelben a nyers gyakoriságok), perspektíva szerint, narrátori értékelések tartalom szerinti eloszlása.

Időszak	Szó/ év- tized	Érté- kelés %	Tárgy / Valencia				Értékelői perspektíva		Narrátori értékelések tartalma	
			Külső csoportok		Magyarok		Nar- rátor	Sze- replő	Ér- zelmi	Kog- nitív
			Poz.	Neg.	Poz.	Neg.				
1920-1940 Horthy	2951	1,5	1 (1)	66 (58)	49 (43)	16 (14)	104 (92)	12 (11)	71 (63)	33 (29)
1950 Rákosi	3138	1,5	3 (1)	29 (9)	25 (8)	83 (26)				
1960-1980 Kádár	464	0,9	0 (0)	7 (1)	14 (2)	50 (7)				
1990-2000 Rdszváltás	5419	0,6	2 (2)	41 (44)	8 (9)	7 (8)	30 (32)	24 (26)	17 (18)	13 (14)

4.5.2 Az átlagos szövegterjedelem és az értékelések aránya korszakonként

A következő lépésben megvizsgáltuk, hogy a négy korszakban hogyan alakul a Trianon-szövegek átlagos terjedelme és az értékelés átlagos, szövegterjedelemhez mért százalékos aránya (2. táblázat). Az egyes korszakokon belüli, évtizedenkénti átlagos szószám (összes szószám / évtizedek száma az adott korszakban) mutatja a legjobban, hogy milyen viszonylagos hangsúllyal jelent meg az egyes korszakokban Trianon a tankönyvekben. A Horthy- és a Rákosi-korszak évtizedenkénti átlagos szövegterjedelme megközelítőleg azonos (2951, 3138), majd a Kádár-korszakban drasztikus esés figyelhető meg (464), végül a rendszerváltás utáni időszakban a szószám az összes többi korszak fölé emelkedik (5419).

Az értékelés korszakonkénti, szövegen belüli százalékos aránya (összes értékelés / összes szószám $\times$ 100) szintén az esemény viszonylagos jelentőségét, a nemzet történet szempontjából vett fontosságának változását mutatja. A Horthy- és a Rákosi-korszakban az értékelés aránya azonos (1,5%), majd ehhez képest a következő két korszakban fokozatosan csökken (0,9%, 0,6%).

4.5.3 A csoportközi megkülönböztetés négy mintázata

Az egyes korszakokban megfigyelt, tárgy és valencia szerinti eloszlási mintázatok közötti eltérés statisztikailag szignifikáns (Pearson $\chi^2 = 135,926$; $p = ,000$), tehát a teljes adathalmaz négy történelmi korszak, illetve politikai éra szerinti felbontása releváns. (A cellánkénti gyakorisági adatokat az egyes alkorpuszok esetében a következő képlettel kaptuk: [értékelések nyers gyakorisága / alkorpusz szószáma $\times$ 10.000] – egész számra kerekítve. A külső csoportok két kategóriájára, az Antantra és a Kisantantra vonatkozó adatokat összevontan kezeltük, a rájuk vonatkozó értékelések korszakokon belüli eloszlásainak hasonlósága, illetve az értékelések viszonylag kis száma miatt.)

Az egyes korszakokon *belül* a külső és a saját csoportokra vonatkozó pozitív-negatív értékelések eloszlásai közötti különbségek statisztikai szignifikanciáját ugyanezzel az eljárással vizsgáltuk. Az alábbiakban mutatjuk be az egyes korszakokban megfigyelt tendenciákat (lásd 2. táblázat).

1) 1920-1940 (Horthy-korszak)

A békeszerződést közvetlenül követő időszakban tisztán megmutatkozik a csoportközi elfogultság tendenciája az értékelések eloszlásában. A külső csoportoknál a negatív értékelések dominálnak a pozitívakkal szemben: 1 pozitív, 58 negatív értékelés. Ugyanakkor a magyarokra vonatkozó értékelések ezzel ellentétes tendenciát mutatnak: 43 pozitív, 14 negatív értékelés. A külső csoportokra vonatkozó, összesített értékelések és a magyarokra vonatkozó értékelések valencia szerinti eloszlásai szignifikánsan különböznek egymástól (Pearson $\chi^2 = 76,555$; $p = ,000$).

2) 1950 (Rákosi-korszak)

Az 1950-es szövegekben az előző korszakhoz képest egy teljesen más mintázat jelenik meg. Egyrészt itt lényegesen kevesebb a külső csoportokra, mint a magyarokra vonatkozó értékelés: külső csoportok összesen: 10; magyarok: 34 értékelés. Másrészt nem csak a külső csoportok, hanem a magyarok esetében is lényegesen több a negatív, mint a pozitív értékelés: külső csoportok: 1 pozitív, 9 negatív; magyarok: 8 pozitív, 26 negatív értékelés. A két eloszlás között nincs szignifikáns különbség (Pearson $\chi^2 = 2,927$; $p = ,087$). A mintázat háttérében az áll, hogy e korszak szövegeiben Trianon története bizonyos értelemben átkereteződik, mégpedig az ekkor uralkodó szovjet szocialista ideológiának megfelelően. Az eseményben érintett csoportok már nem Magyarország és a győztes hatalmak, hanem a nyugati imperialisták és a szovjet forradalmárok, továbbá ezen a felosztáson belül a szövegek elsősorban a nyugatbarát és a szovjetbarát magyarok szerepére koncentrálnak, melyet azok a békéhez vezető eseményekben betöltöttek.

3) 1960-1980 (Kádár-korszak)

Az 1960-1980 közötti időszak szövegei hasonló mintát mutatnak az előző korszak szövegeihez, ugyanakkor lényegesen kevesebb az értékelések gyakorisága: külső csoportok: 0 pozitív, 1 negatív; magyarok: 2 pozitív, 7 negatív értékelés. A külső csoportokra és a magyarokra vonatkozó értékelések eloszlásai közötti különbség az előző korszakhoz hasonlóan itt sem szignifikáns (Fisher's Exact Test: $p = ,331$). Az értékelések kis száma részben annak köszönhető, hogy ebben a korszakban sokkal kevesebb és rövidebb szöveg került kiadásra (0,8 szöveg ill. 464 szó / évtized), mint az előzőben (3 szöveg, ill. 3138 szó / évtized). Másfelől az 1960-1980 alkorpuszban a szövegterjedelemhez mért arányokat tekintve is sokkal kevesebb, feleannyi értékelés van, mint az 1950-es alkorpuszban (71 és 140 a két arányszám).

4) 1990-2000 (rendszerváltás utáni időszak)

A rendszerváltás utáni, egyben a szovjet uralom lezárulása utáni időszakban Trianon újra nemzeti keretben tematizálódik, ahogyan a Horthy-korszakban. Egyrészt visszatér a Magyarország – győztes hatalmak reláció, másrészt újra nagyobb hangsúlyt kap

az esemény, amely a szövegterjedelem előző korszakhoz viszonyított jelentős növekedésében mutatkozik meg (évtizedenként 5419 szó szemben a 464 szóval). Részben visszatér a Horthy-korszakban feltárt értékelési mintázat is. A külső csoportokra vonatkozó értékelések újra erős negatív túlsúlyt mutatnak: Antant: 2 pozitív, 35 negatív; Kisantant: 0 pozitív, 9 negatív értékelés. Ugyanakkor a magyarokra vonatkozó értékelések eloszlásában nem jelenik meg a Horthy-korszak szövegeiben talált, csoportközi elfogultságra jellemző pozitív dominancia, az eloszlás ehelyett kiegyenlített: 9 pozitív, 8 negatív értékelés. (A külső csoportokra és a magyarokra vonatkozó értékelések eloszlásai közti különbség ezzel együtt szignifikáns: Fisher's Exact Test: $p = ,000$) További fontos különbség a két korszak szövegei között, hogy az értékelések szövegterjedelemhez viszonyított aránya lényegesen kisebb a jelenkorban, mint a Horthy-korszakban (0,6% szemben az 1,5%-kal).

4.5.4 Értékelői perspektíva és narrátori értékelések tartalma

Amint fentebb (4.5.3) kifejtettük, a szocializmus idejére eső két alkorpusz szövegeiben Trianon a nyugatellenes szovjet ideológia értelmezési keretében reprezentálódik, amely a kétpólusú világ harcának részévé teszi a békeszerződés történetét, ezzel háttérbe szorítva a nemzeti identitást ért veszteséget. Ebből fakadóan a trauma érzelmi feldolgozottságának állapotára vonatkozóan csak a Horthy-korszak és a rendszerváltás utáni időszak alkorpuszai informatívak, így a narrátori és szereplői értékelői perspektíva relatív arányát, valamint a narrátori értékeléseken belül az érzelmi és kognitív értékelések arányát a két alkorpuszban vizsgáltuk (lásd 2. táblázat).

A kétféle értékelői perspektíva relatív hangsúlyát tekintve, míg a Horthy-korszak szövegeiben összesítve több mint nyolcszor annyi a narrátori, mint a szereplői értékelés (92 és 11), addig a rendszerváltás utáni alkorpuszban a két gyakoriság csaknem azonos (32 és 26). Az arányszámokban kifejezett eloszlások szignifikánsan különböznek egymástól (Pearson $\chi^2 = 25,668$; $p = ,000$).

A narrátori értékelések tartalmát vizsgálva hasonló irányba mutató változás figyelhető meg. Míg a Horthy-korszak szövegeiben több mint kétszer annyi az érzelmi, mint a kognitív értékelés (63 és 29), addig a rendszerváltás utáni szövegekben a két gyakoriság jóval kiegyenlítettebb eloszlást mutat (18 és 14). A két eloszlás közti különbség azonban nem szignifikáns (Pearson $\chi^2 = 1,390$; $p = ,238$), az érzelmi-kognitív arány változása tehát csak tendenciaként értelmezhető.

5 Megvitatás

A kollektív trauma feldolgozására vonatkozó fő hipotézisünk azt jósolta, hogy mind a csoportközi megkülönböztetés mértéke, mind a narrátori értékelések aránya, mind pedig ezen belül az érzelmi értékelések aránya az idő múlásával párhuzamosan csökkenő tendenciát mutat, az ettől eltérő irányú tendenciák pedig a feldolgozást akadályozó tényező hatásaként értelmezhetők. Láttuk, hogy a mindenkor uralkodó politikai ideológia jelentősen befolyásolja a reprezentációs folyamatot, hiszen az évtizedenkénti adateloszlások alapján négy olyan, egymástól eltérő értékelési mintázatot sikerült azonosítani, amelyek a történelmi időben való elhelyezkedésük alapján négy

politikai éra hatásának feleltethetők meg. A négy eloszlási mintázatot időbeli linearitásban vizsgálva az érzelmi feldolgozás szempontjából, azt látjuk, hogy a traumatizáció és retraumatizáció időszakok után beköszönő szovjet szocialista diktatúra a nemzeti szuverenitás elnyomása révén közel öt évtizeden keresztül megakadályozta a nemzeti identitást ért trauma tematizációját, ezáltal késleltette az érzelmi feldolgozás folyamatát. A Kádár-korszakban a represszió az alacsony szövegterjedelemben jelenik meg. A rendszerváltás után újra az önálló nemzet összefüggésében tárgyalt trianoni béke narratívái a konfliktusban álló csoportok értékelése szempontjából inkább hasonlítanak a revizionista Horthy-korszak narratíváira, mint a megelőző szocialista éra történeteire. A Horthy-korszak és a rendszerváltás utáni kor konstrukcióinak közös pontja a külső csoportok értékelését jellemző erőteljes negatív túlsúly, ami azt mutatja, hogy a jelenkori Trianon-konstrukció megőrzi az áldozat-elkövető viszonyt: a nemzet továbbra is áldozatként jelenik meg, a világháború győztes hatalmaira pedig olyan felelősséget ruház, amely máig nem évült el. Hatékony érzelmi feldolgozásról tehát nem beszélhetünk a vizsgált nyolcvan évet tekintve.

Más mutatók ugyanakkor azt tükrözik, hogy a feldolgozás a Horthy-korszakhoz mint zéróponthoz képest jelentős elmozdulást mutat. Egyfelől a jelenkor lényegesen kevesebb értékeléssel, alacsonyabb „érzelmi hőfokon” beszél el a traumát, mint Horthy kora, illetve hiányzik a nemzet glorifikációja is. Mindez arra utal, hogy a veszteség véglegesként jelenik meg, a jelenkori szövegek ennek elfogadását közvetítik, sem explicit, sem implicit módon – az értékelés eszközei révén – nem utalnak a veszteség előtti állapothoz való visszatérés lehetőségére avagy igényére. A múlt tehát ebben az értelemben lezárul a narratívákban. Másfelől a jelenkori narratívák a Horthy-korszakhoz viszonyítva pszichológiai távolságot teremtenek a traumatikus múlt és a jelen között. Egyrészt jelentős mértékben csökken a narrátori értékelések aránya, ami az eseményhez való jelenbeli viszonyulás dimenzióját képviseli a narratív konstrukcióban, s e perspektíva hangsúlyának csökkenésével a jelen és a múlt kapcsolata gyengül, a múlt jelenre vonatkozó relevanciája háttérbe szorul. Másrészt a fennmaradó narrátori értékeléseken belül tendencia mutatkozik az érzelmi értékelések csökkentésére, tehát a jelenkori narratívák egy racionálisabb szempontú viszonyt érvényesítenek a Horthy-korszakhoz képest. Ez a mozzanat szintén távolságot teremt múlt és jelen között, azáltal, hogy a veszteség érzelmi aspektusát távolítja a befogadótól.

A feldolgozottság jelen állapotára vonatkozó következtetéseket összegezve úgy tűnik, hogy bár Trianon narratívái a béke által szentesített gazdasági, társadalmi és politikai veszteség véglegességének elfogadását közvetítik, illetve a veszteség élményét távolítják a jelentől, ugyanakkor nem írják felül az áldozat-elkövető viszonyt, a nemzet áldozat szerepét. Ez a perspektíva kívülre helyezi a felelősséget és az események feletti kontrollt, továbbá állandósítja a jóvá nem tett veszteségből fakadó depri-mált és ellenséges érzelmi viszonyulást. Ezek a konstrukciós mozzanatok általános mintaként megjelennek a nemzeti múlt más eseményeinek jelenkori narratíváiban is [1, 12], s feltételezhető, hogy a nemzeti identitást megszólító jelenbeli események és jövőképek kapcsán szintén konstrukciós elvekként működnek, amelyek azonban maladaptív megküzdési módokat facilitálnak.

Hivatkozások

1. Fülöp É.: A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése. PhD értekezés. (2010) Letöltve: http://pszichologia.pte.hu/files/tiny_mce/D-2010-Fulop%20Eva.pdf
2. László J.: A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába. ÚMK, Bp. (2005)
3. László J.: Narratív Pszichológia. *Pszichológia*, Vol. 28., No. 4 (2008) 301–317
4. Muhr, T.: User's Manual for ATLAS.ti 5.0 (2004) Letöltve: http://www.atlasti.com/uploads/media/atlman_01.pdf
5. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet: A nemzeti összetartozás napja. Pedagógiai háttéranyag. (2011) Letöltve: <http://www.kormany.hu/download/0/cd/30000/A%20nemzeti%20%C3%B6sszetartoz%C3%A1s%20napja.pdf#!DocumentBrowse>
6. Pennebaker, J. W.: Putting stress into words: Health, linguistic, and therapeutic implications. *Behaviour Research and Therapy*, Vol. 31(6). (1993) 539–548
7. Pettigrew, F. T.: The Ultimate Attribution Error: Extending Allport's Cognitive Analysis of Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin* Vol. 5, No. 4 (1979) 461–476
8. Sherif, M.: In Common Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation. Boston: Houghton Mifflin (1966)
9. Sherif, M., Harvey, O. J., White, J., Hood, W., Sherif, C.: Intergroup Conflict and Cooperation: The Robber's Cave Experiment. Norman: University of Oklahoma, Institute of Social Relations (1961)
10. Silberztein, M.: NooJ manual. (2003) Letöltve: <http://www.nooj4nlp.net/NooJManual.pdf>
11. Szabó Zs. P., Banga Cs., Ferenczhalmy R., Fülöp É., Szalai K., László J.: A nyelvbe kódolt társas viszonyok. Az implicit szemantika szociálpszichológiai kutatása. *Pszichológia* Vol. 30, No. 1 (2010) 1–16
12. Szalai K.: Az ágens nyelvi jegyei. Az aktív és passzív igék szerepe a narratívumokban. PhD értekezés. (2011) Letöltve: http://pszichologia.pte.hu/files/tiny_mce/doktori/D-2011-Szalai%20Katalin.pdf
13. Tajfel, H.: Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations. Academic Press, New York, NY (1978)
14. Tajfel, H.: Human groups and social categories: Studies in social psychology. Cambridge University Press, Cambridge (1981)
15. Tajfel, H., & Turner, J. C.: The social identity theory of intergroup behavior. In: Worchel, S., Austin, W. (Eds.) *The Psychology of Intergroup Relations* (2nd ed.). Chicago Nelson-Hall. (1986)
16. Tausczik, Y., Pennebaker, J. W.: The psychological meaning of words: LIWC and computerized text analysis methods. *Journal of Language and Social Psychology*, Vol. 29 (2010) 24–54
17. Vincze O., Gábor K., Ehmann B., László J.: Technológiai fejlesztések a NooJ pszichológiai alkalmazásában. In: Tanács A., Szauter D., Vincze V. (szerk.): VI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. JATE Press, Szeged (2009) 285–294